

много чему од велике поуке а уједно је најјаснији пример како може погрешити тако звано морално чувство. Одиум тхеологицум искреног верозаконског апостола јесте најочитији пример дејства тог природног чувства. Они који су први свргли јарам такозване “католичке” цркве нису били исто тако, као и та црква сама, нимало вољни, да допусте разноликоост религиозног мишљења. Кад је минула жестине борбе, без да је и једна странка потпуно победила, и када је свака црква и секта морала ограничити се на то, да задржи оно земљиште, које је заузела; нашле се мањине, неимајући изгледа да буду већине, у нужди, да потраже од оних, који немогоше задобити за себе, да им ови трпе њихов засебни и одвојени верозакон. И само на овоме попришту бранила су се права појединог човека према друштву, на широкој основи општих начела и очигледно се доводио у сумњу захтев друштва, којим хтеде да подвргне одвојена мишљења под своју силу. Људи којима свет има данас да заблагодари слободу вероисповести, тврдили су, да је слобода савести вечито право сваког човека, и да у стварима вере нико није одговоран за другога. Али нетрпељивост је у људима, у свему, што им на срцу лежи, тако јако укореењена, да слобода вероисповести није готово нигде заиста остварена, изузевши тамо, где јој је придошло у помоћ верозаконска равнодушност, коју не буне богословске размирице. – У свима и најтрпељивијим земљама признају сви који су побожни у себи, да ваља бити трпељив али не баш одрешито. Један би трпео одвојена мњења у начину управе цркве, али и не трпи у самим догмама; други може да трпи свакога, само не онога који не верује у Папу или у Тројство; трећи трпи свакога који верује у “откровење” а мало их има који у својој хришћанској љубави иду тако далеко, да трпе свакога – само не онога, који не верује у једнога Бога и у будући живот. Гдегод има искрена побожна чувства у човечанству ретко да се не захтева овако строга вера.

У Енглеској (због посебног развитка државнога) притиска теже јавно мњење, а закон лакше него у свим другим земљама; људи се овде живо опиру сваком непосредном мешању у власти, законодавне или управне – у приватан живот. А то не бива толико из поштовања права на личну самосталност, колико из још не угинуле навике, по којој се увек предпоставља да влада има неку корист, која је противна општој користи. Већина још није научила да осећа власт и надзоре владе, као своју рођену власт и своје рођене надзоре. Кад се дође једном до те свести, онда ће лична слобода бити изложена нападима владе као што је сада подложена нападу јавног мњења. За ово, чувство је врло живо и готово је да се одупре закону, кад овај хоће личност да ограничи у ономе, где иначе не беше ограничена; и онда се ту не пита, да ли та ствар иде под, или је изван домашаја закона; и тако ово чувство које је по себи у главном спасоносно, често се у поједином случају рђаво и неосновано примењује. Нема нигде говора о каквом признатом начелу, по ком би се опште судило да ли је мешање владе умесно или не. Свако суди по личном хиру. Једни би да нешто добро ураде или да неком злу доскоче, најрадије уступили тај посао влади; други би пак радије терет друштвених зала упртили на своје раме, него што би рашили поље, које подлеже мешању владе у људске ствари.

Тако се исто свако у правцу свога чувства држи у неком нарочитом случају час ове час оне стране, или суди по мери учешћа, или по свом већем или мањем поверењу у владу, да ће она у том нарочитом случају поступити по његовој вољи; ретко да ко ради из чврстог и сталног уверења, које има о правом задатку и граници власти владе. И као што му се